

A keleti blokk összeomlása

Immár negyed évszázad telt el a rendszerváltás óta, de még ma is adósak vagyunk a „reálisnak” mondott **szocializmus bukása okainak** feltárásával. A 80-as évek végén, a 90-es évek elején sorra omlottak össze a volt ún. szocialista államok, köztük a Magyar Népköztársaság. A szocializmus válsága kiterjedt az élet minden területére. Legszembetűnőbb volt a **gazdasági összeomlás**, ami – mint azt azóta láttuk – még az utódállamokat is lehetetlen helyzet elé állította, de legalább ekkora volt (és maradt) e térségben az **erkölcsi, szellemi, kulturális válság** is. A civilizáció tekintetében már addig is elmaradott Kelet- és Közép-Európát még inkább visszavetette a fejlődésben az államszocializmus. Most, negyedszázad elteltével érdemes ezeket az okokat előásnunk, hogy megbirkózhassunk utóregzéseivel, felfedezzük, leleplezzük mai életünk torzulásaiban.

A válság ideológiai gyökerei

Tökéletes félreértés lenne a gazdasági-társadalmi válság gyökereit tisztán a gazdaságban keresni, mintha ügyesebb gazdaságpolitikával más lehetett volna az eredmény. Ez már annak idején is önáltatás volt a rezsim vezetői részéről. Valójában a szocializmus összeomlása **ideológiai válság** volt, a lehető legtipikusabb ilyen tekintetben az egész történelem folyamán.¹⁷⁸ A válság igazi oka maga a **marxista-leninista ideológia** volt, más szóval a dialektikus materializmus, amelyre az egész szocialista államrend épült, és amely ezekben az országokban hivatalos, állami ideológia (afféle „kötelező hittan”) volt. Ez tévedésekre épült, és így nem is vezethetett életképes társadalom kialakulásához.

Materializmus és dialektika

A válságba-sodródás tulajdonképpen és legfőbb gyökere a marxizmus **materialista szemlélete** volt. A materialista ismeretelmélet kiindulópontja az volt, hogy ismereteink tárgya a megismerő alanytól függetlenül létezik és nem csupán a megismerési folyamat hozza létre. Ez a kiindulás – az **ismeretelméleti realizmus** – lényegében megfelel a keresztény bölcselet realizmusának is. Lenin és követői azonban túlmentek ezen, és egyenlőségjelet tettek a lét és az anyag közé, tehát **realizmusból materializmusba** ugrottak át, az ismeretelméletet átvitték az ontológia (lételmélet) területére is, és ez már nem igazolható.¹⁷⁹

Felfogásom szerint a **Lét köre** sokkal tágabb, mint az anyag köre: magába foglalja az abszolút létet (Istent) és a relatív létet. Utóbbinak egyik része tényleg az anyag, de mellette ott van a szellemi, tudattal átvilágított lét is, amely legalább annyira reális, mint az érzékekkel megismerhető lét, az anyag.¹⁸⁰ A marxizmus, azzal, hogy “kihagyta” a létből a tudatos létet, a **történelmet megfosztotta legfőbb hajtóerejétől**. Azzal pedig, hogy nem ismerte el az isteni létet, az anyagot abszolutizálta, végső soron a mítoszok, a **panteizmus** szellemi szintjére zuhant vissza.

A marxizmus a materializmust a **dialektikával** kapcsolta egybe, amelyet Hegeltől örökölt, azonban nem a szellemre, hanem az anyagra alkalmazta. A dialektika azt a szerepet töltötte (volna) be a marxizmusban, hogy megmagyarázza az anyag és a történelem – úgymond – önmozgását.

A marxista **dialektika törvényeivel** (mennyeségi változások minőségibe való átcsapása, ellentétek harca, a tagadás tagadása) kapcsolatban meg kell jegyeznünk: ezek az ún. mozgástörvények csak a mozgás, a változás leírását, de nem magyarázatát adják. Az “átcsapás”, a “harc”, a “tagadás” ugyanazt fejezi ki, mint a “mozgás”, az “átmenet”, tehát tautológiával (körkörös okoskodással) van

¹⁷⁸ Cselényi I. G., Roots of moral crisis in Hungary. *Scientific Bulletin*, Baia Mare, Serie C. vol. XI. 1997. 43-48.

¹⁷⁹ Dewan, L.: St. Thomas Aquinas against metaphysical materialism. *Studi Tomistici*, vol. 14, Vaticano, 1982. 412. kk.

¹⁸⁰ Cselényi I. G., L'anima in un ambiente materialistico. *L'anima nell'antropologia di S. Tommaso d'Aquino*, Milano, 1987. 535-538.

dolgunk. Amellett épp arra kellett volna választ találni: miért előre mennek a dolgok, egyáltalán, hogyan lehetséges minőségi fejlődés, ha van entrópia, szétesés, visszaesés is?

Ugyanakkor a dialektikának vannak **elgondolkodtató elemei** is. Úgy tűnik, a marxista és a hegeli dialektika helyesen világít rá arra, hogy a dolgokban ellentétpárok vannak (NB csak ellentétpárok, és nem ellentmondások, ezt ezek a gondolkodási rendszerek szintén félreértik!), még tágabban: viszonyok, valamiféle szimmetria-elv. Ez a mozzanat tovább-gondolkodásra késztet: mi lehet ennek az elrendezettségnek az oka. A keresztény gondolkodás joggal alkalmazza itt is a **nomológia** megoldását: ha nomosz, törvényszerűség van a dolgokban – adott esetben éppen a dialektika, a szimmetrikus felépítés – az isteni logikára utal, a dolgokban meglévő viszony-rendszerekből pedig – a “minta-okság” elve alapján – az isteni léten beüli relációkig (végső soron a Szentháromságig) juthatunk el.¹⁸¹

A marxizmus ezektől az összefüggésektől természetesen eltekintett, saját elméletét szinte **vallási ideológiaként** alkalmazta, attól várta a választ az élet minden kérdésére. A dialektika alapján igazolhatónak vélte az ellentmondás elvének feladását, ami a logika felborulásához vezetett. Bár most elsősorban a marxizmus társadalmi hatásai fontosak számunkra, láthatjuk, hogy mindenestől **ingatag ontológiai alapokra**, jogtalanul kiterjesztett törvényekre épült. Szükségszerű is volt, hogy ennek következményei jelentkeztek a társadalomelmélet – és társadalom-építés – területén.

A marxizmus történelem-szemlélete

Az ideológiai, ontológiai alapokat a marxizmus hangsúlyosan alkalmazta a történelem értelmezésére is. Ez a **történelmi materializmus** összetevője. Hegellel együtt úgy tartotta, a történelmet nem az egyes emberek, hanem az emberiség viszi előre. Ám Hegeltől eltérően e rendszer szerint nem az eszmék, hanem a társadalmi-termelési viszonyok szabják meg a társadalmi változások menetét: nem a tudat határozza meg a létet, hanem a lét (ti. a társadalmi lét) a tudatot, tehát az alépítmény a felépítményt.

A marxizmus mindezt úgy kapcsolta össze a dialektikával, hogy azt állította: minden egyes társadalomban osztályellentétek feszülnek (lásd: “ellentmondások”), ezek vezetnek el forradalmi változásokig, végső stádiumban a kapitalizmusban a munkásosztály forradalmáig, amely – a magántulajdonra épülő társadalmak tagadásaképpen – létrehozza a **magántulajdon- és osztályok nélküli társadalmat** (a szocializmust ill. kommunizmust). Ebben aztán megvalósul a “társadalmiasult emberiség” eszméje, az emberi lényeg kiteljesedése stb.¹⁸²

Elemzésünk legdöntőbb pontjához érkeztünk el. A marxizmus a történelem materialista szemléletével **beszűkítette az embereszemlynt**. Ennek az antropológiai torzulásnak következménye volt az említett válság. Igazában a történelem mozgatója nem az anyag, nem az anyagi vagy gazdasági alapok – ezek csak merő lehetőségek, potenciák –, hanem a **tudattal és szabadsággal rendelkező ember**, aki legyőzi a természetet, átalakítja a gazdasági kereteket, viszonyokat.

A napi élet is mutatta, hogy ott, ahol az ember kizárólag gazdasági ügyekkel kívánt foglalkozni, e **túlzott összpontosítás** következtében végül éppen gazdaságilag jutott csődbe. Jézus mondása jut eszünkbe: „Keressétek először Isten országát...” Ahol erről hosszasan és végérvényesen megfeledeznek, és csak a kézzel foghatót, a pénzben megszámlálhatót tekintik valóságnak (vö. **gyakorlati materializmus**), ott előbb-utóbb bekövetkezik a gazdasági összeomlás.

Véleményünk szerint a marxizmus a “reális szocializmus” országaiban tévesen alkalmazta a meghirdetett dialektikát, hiszen klasszikusai szerint az azt jelentette volna, hogy az anyag és a tudat együtthatása alakítja a történelmet. A gyakorlatban az anyagon és az anyagin maradt a hangsúlyt. A szocializmus, minden antikapitalista jellege ellenére, olyan fokú **anyagiaságot** táplált az emberekbe, amelyhez hasonló még a liberalizmusban sem figyelhető meg. Sajnos, ez a gyakorlati materializmus még sokáig jelen lesz társadalmunkban, amire a változások után is sok jel mutat.

¹⁸¹ Cselényi I. G., La relazione di Dio e del mondo in unita' dell'essere. *Noetica, critica e metafisica in chiave tomistica*, Vaticano, 1991. 317-322.

¹⁸² Lukács Gy., *A társadalmi lét ontológiájáról, II. k. Prolegomena*, Budapest, 1973. 201.

Kollektivistá társadalmi modell

A dialektikus és történelmi materializmus ismeretelméleti, ontológiai és antropológiai alapjaihoz a szocializmusban **kollektivistá társadalom-modell** kapcsolódott. Mint tudjuk, Marx az egyes embert a társadalom alkatrészének tekintette, aki csak úgy találja meg önmagát, ha az emberi nem lényegéhez visszacsatolódik. Egyfajta vallás (re-ligio) ez, az egyes visszacsatolása a közösségbe.

Mi is a **kollektivizmus tévedése**? A szocializmus és főleg a kommunizmus **totalitárius rendszer**, csak a közösséget tekinti létezőnek, nem számol az egyes ember személyi jogaival. Holott a tulajdonképpeni létező, a tényleges szubsztancia az **egyes ember**, igaz, nem a többiektől függetlenül (ami individualizmus volna), hanem a többiek felé való nyitottságában, de közösség nincs tagjainak kiteljesedése nélkül.¹⁸³ Az egyes szabadságának, demokráciájának figyelembevétele nélkül csak áldemokrácia, csak **diktatúra** alakulhatott ki a szocialista országokban, ami be is következett. A kollektivizmus az egyediség és a személyiség elsorvadásához vezetett tömeg-méreteken, ami mind kulturális, mind társadalmi téren megmutatkozott. A "szocialista embertípus" – a deklarált eszmék ellenére – **tömeg-ember**, arc nélküli ember volt, mérhetetlen távolságban attól, hogy "minden-oldalúlag kiteljesedett" ember legyen.

A szocializmus másik oldala, szükségszerű velejárója volt a **diktatúra és a személyi kultusz** kivirágzása. Sokan ezt sem értik mind a mai napig: hogyan alakulhatott ki ezekben az országokban sztálinizmus, Rákosi-rendszer, titoizmus stb. Sokan úgy vélik, mindez egy-egy határozott egyéniség fellépésének következménye. Valójában a kollektivizmussal szükségszerűen együtt jár, hogy a névtelen, szabadságától megfosztott tömeg helyett a Párt, illetőleg – mivel az maga is arctalan kollektívum – egy-egy diktátor vegye kezébe a hatalmat. Ennek veszélye még **ma is, a többpárt-rendszerekben is** fennáll, mindaddig, míg meg nem valósul az igazi demokrácia. Félő azonban, hogy a felülről diktált utasítások korszakai után a kialakuló új demokráciák is csak lassan jutnak el az igazi önrendelkezésig, s ezért újra és újra jelentkezhet a diktatúrává-válás veszélye.

A vallásháború

A marxizmus okozta torzulások és sérülések jelentős vonulata az a vallásháború, melyet a szocializmus a vallás ellen folytatott. Ez a vallásellenesség a **marxista világnézet lényegéből fakadt**. Helytelen tehát és illuzórikus különválasztani a marxizmust, mint szociológiai rendszert, és mint ontológiai rendszert. A materialista kiindulópont éppen az Isten-hit tagadása, tudatosan vállalt antiteizmus és ateizmus. A marxista társadalomkritikának szerves része, sőt központi eleme volt a valláskritika, Marxék a vallást mindenfajta elidegenedés csúcsának és összefoglalójának tekintették, éppen ezért a szocialista országok egyszerűen nem is akartak helyet hagyni a vallásoknak, csak lassacskán tűrték meg úgy-ahogy őket, miután rájöttek, hogy a "vallás kihalásáról" szőtt vágyálmok egyszerűen nem valósulnak meg.

A szocialista országok **egész arzenálját** vonultatták fel a vallás, az egyház elleni harcra, a bebörtönzéstől és megkínzásoktól az adminisztratív intézkedéseken át a látszat-együttműködésig. Közben nem számoltak azzal, hogy a vallásháborúval együtt módszeresen kiszorítják a társadalomból azokat az értékeket, erkölcsi, nevelési módszereket is, amelyeket az egyházak képviselnek, és amelyek évszázadokon keresztül pozitív szerepet tölthettek be a magyarság életében is. Talán csak a szocialista korszak vége felé jelentek meg olyan hangok, hogy tanítani kellene az iskolákban bibliaismeretet, esetleg erkölcsant is. Egy, sőt két nemzedék **hit és erkölcs nélkül** nőtt fel a magyar iskolákban. A pártfunkcionáriusok, iskolavezetők legfőbb gondja az volt, hogy elhatárolják a gyerekeket a hitoktatástól. De hogy erkölcs nélkül nőnek fel, azt nem látták problémának. Így azt is mondhatnók, a gazdasági és társadalmi összeomlás ennek az erkölcsnélküliségnek, erkölcsi válságnak volt a következménye.

A vallásellenességet az is motiválta, hogy a marxizmus sok tekintetben gnózis, afféle **pótvallás** volt, ami abban is megmutatkozott, hogy – a valláshoz hasonlóan – az élet minden területére ki akart terjedni, szinte vallási jellegű kultusz-formákat hozott létre (lásd szocialista esküvő, temetés, felvonulások, a "nagy vezetők" tisztelete stb.).

¹⁸³ Maritain, J., *Humanisme integral*, Cerf, Paris, 1936. 203.

De még ennél is tovább mehetünk. A marxizmus egyfajta (ateista) **teológia volt**, amelynek megvolt a maga protológiája, ti., hogy minden rossz kezdete, afféle “eredeti bűn” a magántulajdon, megvolt a szotériológiája: hogy a “megváltás” a magántulajdontól való megszabadulás, és eszkatológiája: az “osztály nélküli társadalom”. Nos, nemcsak ennek az eszkatonnak az elérkezése tolódott ki egyre jobban és jobban, de, mint láttuk, nyilvánvalóvá vált, hogy a tulajdonviszonyok megváltozásával, a kollektívizmussal a társadalom nem jutott előbbre még gazdasági téren sem. Így tehát a marxizmus, mint vallás, utópiának, **mítosznak bizonyult**.¹⁸⁴ Talán ennek is szerepe volt abban, hogy a rendszerváltás után a volt szocialista országokban újra egész tömegek kezdtek érdeklődni az igazi vallás iránt.

A százharmincéves prófécia

Bár – sajnos – száz évnek kellett eltelnie, és egy fél világ negatív tapasztalata kellett hozzá, de tény, hogy a szocializmus összeomlása messzemenőkéig igazolja **XIII. Leó pápa jó százhusz évvel ezelőtti előrejelzését**, prófeciáját, amellyel ti. téves útnak nevezte a szocialista megoldást.¹⁸⁵ A *Rerum novarum* jól jelezte azokat a torzulási lehetőségeket, amelyek aztán jelentkeztek is: a materializmus, a kollektívizmus szélsőségét és a forradalomra, osztályharcra, tehát erőszakra épülő szocialista “megoldás” tarthatatlanságát. A *Rerum novarum* azonban, mint tudjuk, legalább annyira magában foglalta a **kapitalizmus kritikáját**, mint a szocializmusét.

A *Rerum novarum*-ot egész sor szociális pápai enciklika követte. Legyen szabad most csupán felsorolnom ezeket. Mind „visszarímelték” a *Rerum*-ra, többnyire már címükkel is. 1931-ben jelent meg XI. Pius *Quadragesimo anno*-ja (a 40. évfordulóra). A II. Vatikáni zsinatot megnyitó XXIII. Jánosnak (az év egyik szentjének) több ilyen jellegű körlevele is volt: a *Mater et Magistra*, 1961-ben és a *Pacem in terris* 1963-ban.

Szent XXIII. János pápa

A másik zsinati pápa, VI. Pál is folytatta a sort, a *Populorum progressio*-val, 1967-ben és az *Octogesima adveniens*-szel, 1971-ben, tehát a nyolcvanadik évfordulón.

És azután következett a „szociológus pápa”, II. János Pál, az idei év másik nagy szentje, aki a *Rerum* megjelenésének 90. évfordulójára adta ki a *Laborem exercens* kezdetű enciklikáját, 1988-ban a *Sollicitudo rei socialis*-t, és a *Rerum* centenáriumára a *Centesimus annus*-t.

¹⁸⁴ Farkas I., *Egzisztencializmus, strukturalizmus, marxizálás*, Budapest, 1972. 356.

¹⁸⁵ Cselényi I. G., Az emberi jogok a katolikus egyház tanításában. *Keresztény Szó*, 2013/6. 15.

Szent II. János Pál

A bukás igazi okai

Témánk szempontjából épp ez az utóbbi érdemel figyelmet. **Centesimus annus** c. enciklikáját a nagy pápa ugyanis éppen a rendszerváltás idején adta közre, üzenete tehát épp a szocializmus bukásának és az abból levonható következtetéseknek a summázása.

Érdekes, hogy II. János Pál a kommunizmus **bukásának okát** "emberjogi" tényezőkben: a munkajog, a szabadság-jogok és a vallásszabadság megsértésében látja: "Az elnyomó rendszerek bukását számos tényező idézte elő... A legfőbb tényező a munka jogának megsértése volt."¹⁸⁶ "A válság másik összetevője... a kezdeményezésre, a tulajdonra és a szabadságra vonatkozó emberi jogok megsértése... és az Isten tagadása miatt támadt lelki üresség."¹⁸⁷

A pápai körlevél megjelenését a volt keleti blokk összeomlása indokolta. A szocializmus bukása (1989) után a régi "keleti blokk" országokban élők - egyháziak és világiak – számára már nyilvánvaló: tévút volt a szocializmus. De vajon akkor merre kellene haladnunk, **milyen modellt** kellene követnünk? – vetődött fel a kérdés. A nagy pápa a Centesimus annusban /CA/ (1991) óva intett attól, hogy az ún. rendszerváltásban bárki is a kapitalizmus végső diadalát lássa, vagy, hogy most már az egyháznak a kapitalizmus mellé kellene szegődnie. Van egy hosszú eszmefuttatása, amely feltétlenül ide kívánczok:

„Mondhatjuk-e azt, hogy a kommunizmus bukása után a kapitalizmus a győztes társadalmi rendszer, és hogy azok az országok, amelyek gazdaságuk és társadalmuk újjáépítésén fáradoznak, erőfeszítéseiket feléje irányítsák?... A válasz természetesen összetett. Ha a 'kapitalizmus' olyan gazdasági rendszert jelent, amely elismeri a vállalkozás, a piac és a magántulajdon és ebből következően a termelőeszközök felhasználásával járó felelősség, valamint a szabad emberi kezdeményezés alapvető és pozitív szerepét a gazdasági életben, az válasz természetesen '**igen**', még ha talán helyesebb lenne 'vállalkozási gazdaságról', vagy 'piacgazdaságról', vagy egyszerűen 'szabad piacgazdaságról' beszélni. De ha a 'kapitalizmus' alatt olyan rendszert értünk, amelyben a gazdasági téren érvényesülő szabadság nem egy olyan szilárd politikai rendszerbe illeszkedik be, amely a gazdasági szabadságot a teljes emberi szabadság szolgálatába állítja és a teljes emberi szabadság egyik összetevőjének tekinti, melynek etikai s vallási magja van, akkor a válasz egyértelműen '**nem**'!"¹⁸⁸.

Mi ennek a nem-nek az oka?! A szentatya az **emberi személy méltóságát** látta veszélyben a kapitalizmus kiéleződött formájában. Igaz, az is kiderül a passzusból, hogy van a kapitalizmusnak olyan eleme is, amely továbbélésre érdemes, és ez a piacgazdaság, amely épp az ember önrendelkezésének mintegy gazdasági vetülete, meghosszabbítása. Fenntartja azonban azt a **kétirányú kritikát**, amely a katolikus társadalmi tanítást jellemzi a Rerum novarum óta.

¹⁸⁶ *Centesimus annus* (CA) 23.

¹⁸⁷ CA 24.

¹⁸⁸ CA 42

A katolikus tanítóhivatal e megnyilatkozásait olvasva, az a kérdés érlelődik meg bennünk: vajon az egyház kétirányú kritikája nem azt jelenti-e, hogy az egyház valamiféle közbülső, **harmadik utat** keres a két szélsőség között?

Ezt a lehetőséget II. János Pál egyértelműen elvetette már a **Sollicitudo rei socialis**-ban is. „Az egyház társadalmi tanítása nem 'harmadik út' a liberális kapitalizmus és a marxista kollektívizmus között, sem pedig egy lehetséges alternatíva..., hanem önálló, minden tekintetben sajátos út...”¹⁸⁹. A pontos indokot is megadta a szentatyja: „Nem az ideológia, hanem a teológia, mégpedig az erkölcsstan területéhez tartozik.”

A perszonalizmus felé

A **Centesimus annus**ban pedig még világosabb választ adott erre a kérdésre: „Az egyháznak nem feladata, hogy modelleket kínáljon: Valódi és tényleg hatékony modellek csak a különböző történelmi helyzetekben születhetnek felelős személyek erőfeszítése nyomán, akik a konkrét problémákkal, azok egymással összefüggő társadalmi, gazdasági, politika és kulturális vonatkozásaival szembesülnek. Ehhez a törekvéshez az egyház nélkülözhetetlen eszmei irányvonalként társadalmi tanítását ajánlja fel, amely... elismeri a piac és a vállalkozás hasznosságát, de ugyanakkor kiemeli annak szükségességét, hogy ezeknek a közjóra kell irányulniuk.”¹⁹⁰

Ez a semlegesség azonban semmiképp sem jelenti azt, hogy az egyháznak ki kellene vonulnia a társadalomból. A kétirányú kritika alapja pedig a katolikus egyház legújabbkori tanításában az **ember személyi méltósága**, amelyet egyaránt veszélyeztet a szocializmus és a kapitalizmus is. A kettős tagadáson és a harmadik-utas megoldáson túl tehát egyfajta **szintézis lehetősége** is felrajzolódik a katolikus egyház társadalmi tanításában, és ez nem más, mint a **perszonalizmus, a személyközpontú társadalom** rendszere.

Egyértelmű ez a Centesimus annus-ból. A pápa kapitalizmus-képe igen árnyalt: tagadást, de **állítást** is tartalmaz. Hasonló ez ahhoz, ahogy VI. Pál vagy a II. Vatikáni zsinat különbséget tett a szocializmus negatív és (viszonylag) pozitív elemei között. Maga II. János Pál is utalt számos olyan elemre – mint a szakszervezetek, a munkásszolidaritás stb. – amelyek az – akár szocialista, akár szociáldemokrata – munkásmozgalomban is szerepet játszottak.

Úgy tűnik tehát, hogy a **perszonalizmus nemcsak kétirányú kritikát feltételez, hanem valamiféle szintézis lehetőségét is magában hordozza**: a két fél-megoldás értékeinek összegzését, az elidegenítő, elszemélytelenítő tendenciák kiiktatásával. A CA-ban főként a **demokrácia** címszava alá kívánczik az, ami ezt a szintézist képviselheti. „A marxista totalitarizmus, valamint más parancsuralmi és „nemzetbiztonsági” rendszerek bukása után napjainkban a demokratikus eszme ellentmondásokkal tarkított előretörésének vagyunk tanúi”¹⁹¹ – mondja egyértelműen a pápa.

Azt mondhatnók tehát, a **demokrácia** jelenti a perszonalista szempont diadalra-jutását. „Az egyház nagyra értékeli a demokratikus rendszert, mint olyan rendszert, amely biztosítja a polgárok számára a döntésekben való részvételt és garantálja a kormányzottaknak, hogy maguk válasszák meg és ellenőrizzék vezetőiket... Valódi demokrácia csak jogállamban' és az emberi személy helyes kibontakozása alapján lehetséges. A demokrácia igényli azon nélkülözhetetlen feltételek megteremtését, amelyek biztosítják a személy kibontakoztatását a valódi eszményekre irányuló oktatás és nevelés által, valamint a 'társadalom személyességének' növekedését a részvétel és a közös felelősség struktúráinak megteremtése által.”¹⁹²

Ugyanilyen szintézis-lehetőséget jelent az ember kettős, ti. egyedi és társadalmi természetének hangsúlyozása, vagy a tulajdon magán-jellegének és társadalmi funkciójának együttes hangsúlyozása, ami szerepel a CA-ban is. A perszonalizmus **nem individualizmus és nem kollektívizmus**, más szóval sem nem jobboldal, sem pedig baloldal, ugyanakkor mégis mind az egyes jogainak, mind az igazi közösségnek a megvalósítása, a két oldal egybeötvözése.

¹⁸⁹ *Sollicitudo rei socialis* 41

¹⁹⁰ CA 43

¹⁹¹ CA 47

¹⁹² CA 46

E gondolatok visszhangja a CA 61. pontja: (Az egyház) „a II. világháború után a **személy méltóságát** helyezte társadalmi üzenetének középpontjába, miközben az anyagi javak egyetemes rendeltetését hirdette, valamint az együttműködésre és a szolidaritásra épülő, elnyomás nélküli társadalmi rendet”. Világos tehát, hogy nem pusztán kétirányú tagadásról van szó, **hanem a két szélső alakulat értékeinek integrálásáról**. De vajon létrehozható-e egyáltalán egyfajta szintézis a két véglet között? Ha kapitalizmus és szocializmus szociológiai tartalma individualizmus és kollektivizmus, e két véglet között a szentatyák, és főleg II. János Pál pápa által hangoztatott **perszonalizmus jelentheti a szintézist**, hiszen ez vállalja fel az egyes ember jogainak, méltóságának megvédését, anélkül, hogy az egyes ember a kollektívum alkatrészévé válna, tehát megőrzi az embernek mind egyéni, mind társas természetét.¹⁹³ A katolikus tanításnak abban lehet próféta szerepe az új keleti demokráciákban, hogy segítik a **személyi elv uralomra-jutását**, a tulajdonviszonyoknak az emberi jogok alapján történő újrendezésétől kezdve az oktatásban is alkalmazott pluralizmuson át a valódi demokrácia és a szociális védőháló kialakításáig. Természetes, hogy mindebben az egyháznak a **kovász szerepét** (a humanizálás és a demokrácia elősegítőjének nem könnyű funkcióját) kell betöltenie. Úgy tűnik, **I. Ferenc pápa** tévőlegesen viszi tovább az egyház személy-központúságát és szociális érzékenységét.

Összefoglaló

Immár negyed évszázad telt el a rendszerváltás óta, de még azóta is adósak vagyunk a „reálisnak” mondott szocializmus bukása okainak feltárásával. A 80-as évek végén, a 90-es évek elején sorra omlottak össze a volt ún. szocialista államok, köztük a Magyar Népköztársaság. A szocializmus válsága kiterjedt az élet minden területére. Legszenbetűnőbb volt a gazdasági összeomlás, ami – mint azt azóta láttuk – még az utódállamokat is lehetetlen helyzet elé állította, de legalább ekkora volt (és maradt) e térségben az erkölcsi, szellemi, kulturális válság is. A civilizáció tekintetében már addig is elmaradott Kelet- és Közép-Európát még inkább visszavetette a fejlődésben az államszocializmus. Most, negyedszázad elteltével érdemes ezeket az okokat előásnunk, hogy megbirkózhassunk utóregzéssel, felfedezzük, leleplezzük mai életünk torzulásaiban.

Irodalom:

ANZENBACHER, Arno: *Keresztény társadalometika*. Bp.: SZIT, 2001.

Az Egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok. (Szerk. Tomka Miklós - Goják János) Szent István Társulat, Bp. 1993.

Az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa: *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*.

BUBER, Martin: *Das dialogische Prinzip*, Heidelberg 1965.

BÜCHELE, Herwig: *A keresztény hit és politikai ész*. Budapest – Luzern, 1991.

CONGAR, Y.: *Für eine dienende und arme Kirche*, Mainz 1965.

CSELÉNYI I.: “A bűn társadalmi oldala”, in: *Teológia*, 1973/4.

CSELÉNYI I.: “Dialog als Übersetzung”, in: *Internationale Dialog Zeitschrift*, 1973/4. pp. 102.,

CSELÉNYI I.: “Abortion and dialogical existence of man”, in: *Philosophical Review*, Washington, 1991/1. pp. 67.

HÖFFNER, Joseph: *Keresztény társadalmi tanítás*. Bp.: SZIT, 2002.

KECSKÉS Pál: *A keresztény társadalomszemlélet irányelvei*. Bp.: Actio Catholica, 1944.

KOVÁCS K.Z.: “A keresztény társadalomelmélet hatása a magyar közéletben”, in: *Távlatok*, 1992/23. 335. kk.

MUZSLAY István: *Az Egyház szociális tanítása*. Bp.: Márton Áron, 1977.

¹⁹³ Cselényi I. G., Személyközpontú társadalmat! *Keresztény Szó*, 2013/3. 1.

- NELL-BREUNING, Otto: *Soziallehre der Kirche*, Europaverlag, Wien, 1983.
- NELL-BREUNING, Otto: *Baugesetze der Gesellschaft. Solidarität und Subsidiarität*. Herder, Freiburg, 1990.
- OCKENFELS, Wolfgang: *Kis katolikus társadalomtan*. Köln – Budapest, 1992.
- PAPINI, R.: "Maritain politikai filozófiája", in: *Mérleg* 192/3.
- TOMKA Ferenc: *Intézmény és karizma az egyházban. Vázlatok a katolikus egyház szociológiájához*. Katolikus Társadalomtudományi Akadémia, Bp. 1991.
- TOMKA Miklós: "Demokrácia az egyházban?" in: *Teológia* 1991/1. 7. kk.
- TROELTSCH, E.: *Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen*, Tübingen, 1965.
- TUBA Iván: *Hűség és szabadság*. Bp.: Jel, 2006.
- VERGHEL, O. von: *Die Kirche der Armen in der Sicht des Zweiten Vatikanischen Konzils*, Rocklinghausen 1975.
- VIRT László: *Katolikus társadalmi alapértékek*. Bp.: Márton Áron, 1999.
- ZSIFKOVITS, V.: "Gemeinwohl", in: *Kath. Soziallexikon*, Tyrolia, Graz 1980.